

Іван Борковський

*Своїх дітей збере й Україна
Зогріє, нагодує, зодягне,
Зростить таланти, зелом поле вкриє,
Науку і культуру підійме.
І заговорить мовою своєю,
Й сорочку-вишиванку одягне,
І стане в ряд з народами Європи,
Й почесне місце серед них займе.*
Ольга Панасюк

*з когорти
славетних археологів*

Ярослав Левкун
пошукувач при кафедрі
археології Чернівецького
національного університету
ім. Ю. Федьковича,
м. Чернівці

Василь Шендеровський
доктор фіз.-мат. наук,
професор,
пров. наук. співробітник
Інституту фізики НАН України,
дійсний член НТШ,
м. Київ

Здається, що було це зовсім недавно. 23 вересня 2007 року в мальовничому покутському селі Чортовець відкрито пам'ятник славетному односельцю *Івану Борковському* та його кімнату-музей у місцевій школі. Автори пам'ятника — заслужений художник України, скульптор *Микола Обезюк* і архітектор *Микола Котенко*, а меценатом створення пам'ятника став односельчанин Борковського *Роман Калин*. Оформленню кімнати-музею сприяв депутат обласної ради *Василь Костюк*. На урочистостях було велелюдно: односельчани, представники церков двох конфесій, високоповажні гості з Америки, Чехії, України, представники від Міністерства закордонних справ, посольства Чехії в Україні, серед них Секретар Посольства Чехії в Україні *Петер Вагнер*, науковці з Чернівецького, Прикарпатського університетів, НАН України, представник секретаріату Президента України *Олександр Биструшкін*, голова обласної ради Ігор Олійник, голова районної держадміністрації *Василь Ємчук*, голова районної ради *Богдан Кобилянський*. Привітання надійшло також від Надзвичайного і Повноважного Посла України в Чеській Республіці *Івана Кулеби*.

Чим заслужив Іван Борковський таку пошану серед людей України та світу?

Іван Борковський належав до тієї гілки української інтелігенції, яка після Першої світової війни покинула Батьківщину й емігрувала в чужі краї. Значна частина інтелігенції залишилася в Чехословаччині, зокрема, туди виїхали, окрім Івана Борковського, *Вадим Шербаківський*, *Левко Чикаленко*, *Ярослав Пастернак*, *Олег Кандиба-Ольжич*, які обрали своїм фахом археологію. Коли б названі і не названі тут діячі науки і культури не зуміли вибратися із більшовицького "раю", то з ними було би те, що сталося з потужною школою геологів, географів, математиків та багатьох інших діячів науки і культури. "Ех, слід би всю Україну перестріляти, — говорив один із слідчих у справі Спілки Визволення України *Соломон Брук* 1930-го року, — та, на жаль, не можна. Але вас, українських інтелігентів, ми всіх знищимо". Загалом, лише у справі СБУ було репресовано 30 тисяч осіб. А далі були голодомор 1932-33 рр., 1937-й рік... Тож для багатьох дослідників науки чужі держави ставали рідними, і вони могли творити, працювати там... Нам залишається бути вдячними тим державам і повертати ці імена до нашої суспільної пам'яті...

Із відомої "Енциклопедії українознавства" *Володимира Кубійовича* дізнаємося, що "...Іван Борковський був не лише археологом, професором Українського Вільного Університету у Празі до 1945 року, а й дослідником шнурової кераміки на Україні". Ім'я вченого з Чортівця внесено до спеціальних видань і підручників з археології. Борковський гідно поцінований світовим товариством археологів, — і лише ми в його рідному краї донедавна нічого не знали про нього. Не знали не лише про його, без перебільшення, науковий подвиг, але й про героїчні справи на славу України. Не знайдемо його імені і в 12-томному виданні Української Радянської Енциклопедії (ім'я Івана Борковського є в "Енциклопедії Сучасної України" — *ред.*). Отож, наша розповідь.

Колись в кожній греко-католицькій церкві на Галичині було заведено епархією, де місцевий парох вів метричну книгу, у якій записував народження і смерть мешканців села, які сповідували греко-католицьку віру. Таку книгу з 1898 року в Чортівцях вів священник Юліан Дворянин. В обласному держархіві зберігається метрична книга з 1873 по 1899 рр. по селу Чортовець, де є запис про народження хлопчика Івана Борковського. Отож читаємо: “*Іван Борковський, 8 вересня (20 — за новим стилем) 1897 року народження. Батько — Іван Борковський, церковний вчитель, мати — Марія Борковська (з дому Василик). 19 вересня хрестили. Греко-католик, хлопчик, законно народжений. Греко-католицька церква села Чортівці 10.07.1898 р. — повторний запис. Кум Григорій Копитняк, кума Леонардія Старжовська*”.

В молодшому шкільному віці Іван Борковський, оскільки його батько був церковним учителем, ще засвідчено в тій самій метричній книзі, навчався у місцевій школі. Засновано її 1875 року, в ній навчалися діти греко-католицького віросповідання. Далі Іван Борковський навчався і закінчив ремісниче училище у Станіславі (свідоцтво № 869 за 28.09.1918).

У біографії, яку Іван Борковський написав особисто, ще навчаючись на філософському факультеті Українського Вільного Університету в Празі 1922 року, читаємо: “Народився 8 вересня 1897 року в Східній Галичині, Західній Україні, рідна мова — українська, місце навчання — Український і Чеський університети. Батько — робітник-залізничник у Ямниці Станіславського повіту, виказ у справі військової служби — табір в Йозуфові,

третя українська бригада, виправлений на навчання з чесько-українського комітету і табору в Йозуфові, проживаю у Празі, Смілов Карлова, 212”.

У книзі “Постаті української археології” у статті “Іван Борковський” видатний археолог з Прикарпаття, вчений секретар Львівського Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України *Володимир Петегрич* згадує: “Після Першої світової війни емігрував до Чехословаччини, де у 1920 році закінчив гімназійні студії та два семестри Вищої педагогічної школи. З 1922 року Борковський навчався на філософському факультеті Карлового університету, де студіював археологію у всесвітньо відомого славіста *Любора Нідерле*.”

Нідерле Любор — чеський археолог Академії наук, дійсний член НТШ. 1887 року закінчив філософський факультет Празького університету. Вивчав античну і первісну археологію та історію слов'янських народів. Основна праця Нідерле — чотири томне видання “Слов'янські старожитності”. Вчений довів на основі історичних, археологічних та лінгвістичних джерел культурну спільність слов'ян середньовіччя, рішуче виступив проти спроб приниження культури слов'ян. Серед учнів Нідерле були *Ярослав Пастернак* — найвидатніший дослідник княжого Галича, чеські археологи, згодом академіки *Я. Філін, Я. Бем, серб М. Хрбїч*.

Після поїздки групи українських науковців у травні 2007 року до Чеської Республіки та зустрічей в Інституті археології АН Чехії (директор — доктор *Любош Ірань*), в археологічному відділенні Празького граду (зав. від-

ділу — *Ян Фролік*), у Карловому університеті та аналізу зібраного матеріалу, можемо внести деякі уточнення до біографії Івана Борковського, написаної В. Петегричем.

Іван Борковський, найперше, був вояком Української Галицької Армії з 1918 року. Згодом у складі австрійської армії був змушений перейти на територію Чехословаччини. Від командування Української Галицької Армії брав участь у перемовинах у штабі *Нестора Махна*. На еміграції в Чехії — з 1920 року. Перебував у таборі для біженців. З 1921 року — студент філософського факультету Карлового університету. Тут у 1922-1929 рр. студіював археологію. Захистив дипломну роботу на тему: “Про походження шнурової кераміки зі Сходу”. У 1925-1926 рр. Іван Борковський був прийнятий на посаду лаборанта Празького граду, де працював з паном *Фігурою*, теж українцем за походженням.

Окрім сина Івана, Борковські виховали трьох доньок, які виїхали і проживали у США. Самі ж батьки мешкали в селі Чортовець Городенківського повіту до 1936 року. Останні фотографії синові вони відправили до Праги 1936 р.

У Празі Борковський одружився. За однією з версій, його дружину в кінці 1940-х років було заслало до Сибіру, де вона і загинула. Дочку Тетяну він виховував сам. Вдруге одружився з дівчиною, яку кохав у студентські роки, — Любашею Янсовою, яка померла 2004 року. Спільних дітей у них не було. В 1950-х роках дочка Тетяна виїхала до США (мабуть, до сестер батька на постійне місце проживання). За сприяння МЗС України сьогодні вста-

Іван Борковський

Родина Борковських

новлено, що одна із сестер Івана Борковського (Софія) живе у Чикаго у віці 102-х років. У Чехії ніхто з родини Борковських не проживає.

27 червня 1928 року Іван Борковський був переведений на посаду асистента археолога до доктора *Карла Гуда* в Інститут археології ЧАН, яка стала вакантною після повернення в Україну (до Львова) Я. Пастернака. З 25 червня 1938 р. Борковський займає посаду археолога замість *Войцеха Будовагораго* (родом зі Словаччини). Борковський проводить розкопки на третьому підвір'ї в храмі Святого Віта Празького граду в червні 1925 р.; в костелі Святої Марії (1946 р.); на Лоретанській площі (1934-1935 рр.); Градчанській (1944 р.), Малостранській площах (1943 р.); поховання на Партоломійській вулиці (1936 р.); Лівого градця (1940, 1947-1954 рр.); площі та собору Святого Йржека (1959-1963 рр.); поховання в Їждарні, костелі Філіпа і Якуба на Бетлемській площі (1948-1956 рр.); костелі Яна Прадла на Малостранській площі (1935 р.); в підземеллі костелу Святої Анни (1956 р.).

Активна наукова праця завершилася 1929 року захистом дисертації, присвяченої ранньому неоліту, зокрема, так званій культурі шнурової кераміки в Центральній Європі та Україні. Це був той період, коли людина опанувала ткацтво, гончарство, мала свійську худобу, постійні оселі, будувала землянки та хати, починала займатися хліборобством. Неолітичні поселення України, за винятком Лівобережжя, — це носії так званої Трипільської культури. В руслі цих наукових проблем проводить свої дослідження Іван Борковський, працюючи на кафедрі археології Українського Вільного Університету. Після захисту дисертації наукова тематика досліджень вченого значно розширилася. Він активно вивчає ранньослов'янську кераміку з Праги, доходить висновку про існування так званого "празького типу" горщиків, що є доказом найстарішого слов'янського заселення Центральної та Східної Європи.

Іван Борковський стає активним співробітником Українського вищого педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова, Українського історико-філологічного товариства в Чехословаччині, бере активну участь у міжнародних наукових форумах, з'їздах, конгресах у Берліні, Парижі, Лондоні, виступає з науковими доповідями на Міжнародному з'їзді славистів у Варшаві, українських наукових з'їздах 1926 і 1932 років у Празі.

На долю Івана Борковського припадають найважчі часи Українського Вільного Університету — 1939-1943 рр. У ці роки він працює ректором. Прагне налагоджувати контакти з українськими науковцями, ініціює їхню роботу, сам багато трудиться для утвердження закладу. А Європа горить у вогні Другої світової війни. Празький період діяльності УВУ закінчується окупацією Праги радянською армією. Останнього ректора, отця Волошина заарештовано, і незабаром він гине у радянській тюрмі. УВУ ліквідовано. Характерно, що 1940-го року Іван Борковський публікує свою першу монографію "Старослов'янська кераміка в Середній Європі". В умовах німецької окупації і пропаганди германської концепції давньої європейської історії це було дуже сміливим кроком вченого.

З 1954 року Іван Борковський — директор відділення середньовічної археології Інституту археології Чеської академії наук, а з 1968 по 1975 рр. очолює Чеське археологічне товариство. Після Другої світової війни, коли були вивчені архіви празького Музею українських визвольних змагань, Івана Борковського переслідували за націоналізм (відданість боротьбі українського народу за свою незалежну державу, службу в УГА, візит до штабу Махна і т. ін.) органи НКВД СРСР, що діяли і в Чехії, і хотіли відправити його до Сибіру. Але особливі заслуги перед чеським народом та особисте клопотання другого президента Чехословаччини *Едуарда Бенеша* допомогли Борковському уникнути радянських тортур. Однак, репресували його першу дружину, теж археолога. У роки Другої світової війни німецькі окупанти за книгу "Старослов'янська кераміка в середній Європі" (1940 р.) та за дослідження Празької культури, як найстарішої слов'янської культури в Європі, теж мали намір знищити Івана Борковського, але тут на захист стали не тільки чеський уряд, але й авторитетні німецькі археологи, що мали великий вплив на гітлерівське керівництво.

Саме з цього періоду (1945-50 рр.), напевно зважаючи на те, що сталося в СРСР з тими, хто мріяв про самостійну Україну, Іван Борковський замовчує окремі сторінки автобіографії. І тільки по його смерті колеги по Інституту археології Чехії дещо привідкрили українське, галицьке коріння Борковського. Не дивно, що і в історіографії України знаходимо тільки декілька джерел, де є згадка про видатного українця, серед інших, у вже згадуваній "Енциклопедії українознавства" *Володимира Кубійовича*.

Вид Праги

Іван Борковський з донькою

Отож, Іван Борковський — дослідник шнурової кераміки на українських теренах. Шнурова кераміка — це різновид так званої шнурової культури другої половини III-го тисячоліття до нашої ери. В Галичині і на Волині прикрашали кераміку відтисками шнурка, який накладався на вогкі стінки посуду, що випалишався пізніше на вогні. Племена кордійської раси залишили їх по собі від теренів Західної України аж до Дніпра, Окремі знахідки шнурової кераміки є й поза Дніпром: на Полтавщині, в Криму і Передкавказзі, куди вони могли потрапити завдяки товарообміну між племенами і народами.

Про доробок українського вченого в дослідженнях пам'яток неолітичної культури на українських землях почали потроху дізнаватися науковці в українській державі. Скажімо, в Енциклопедії історії України за 2005 рік є згадка про І. Борковського за авторством *В.М. Петегуріча*: “Борковський Іван (08.09.1897-17.03.1976) — чеський археолог укр. походження. Народився в с. Чортовець (нині село Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.). Після Першої світової війни емігрував до Чехословаччини, де 1920 року закінчив гімназію та два семестри Вищої педагогічної школи. З 1922 навчався на філософському факультеті Карлового університету в Празі. Працював: на кафедрі археології Українського Вільного Університету в Празі; 1938-45 рр. — його ректор. Підтримував зв'язки з українськими археологами. 1938 р. обраний членом НТШ. Від 1925 р. досліджував ранньосередньовічні пам'ятки Праги. Першим вивчив і виділив так званий празький тип кераміки як доказ найдавнішого слов'янського заселення Центральної Європи. 1961 року захистив докторську дисертацію в Інституті археології Чехословацької АН, присвячену Празькому граду. Автор понад 150 наук. праць, зокрема кількох монографій”.

Відомий український археолог, член-кореспондент НАН України *Володимир Баран* писав, що праця Івана Борковського “була тим першим променем, який освітив темряву, що довго вкривала ранне середньовіччя в слов'янській археології і дала поштовх до нових розшуків старожитностей слов'ян середини першого тисячоліття нашої ери. Ще й сьогодні археологи-славісти послуговуються науковими визначеннями “празький тип”, “празька культура”, що були введені в науку І. Борковським.

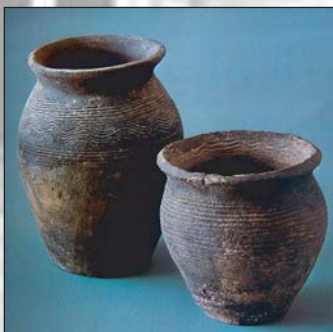
Або в енциклопедичному словнику “Давньої і ранньої історії Європи” за 1967 рік автор *Ян Філіп*, директор Інституту археології АН Чехії, пише: “Борковський Іван, народився 8 вересня 1897 р. в селі Чортовець біля Городенки, науковий працівник Інституту в Празі (Прага 1 — Мала Страна, Летенська, 4), Чехословаччина. Військова служба в Першій світовій війні, потім навчання в Празькому університеті, доктор філософії — 1928 р., доктор наук — 1961 р., спеціальність: слов'янський період середньовіччя, Лівий градець, монастир Агнеси, Лоретанська площа,

Віфлеємська капела в Празі, керівник археологічних розкопок Празького граду. Основні наукові праці: старослов'янська кераміка в середній Європі, Прага, 1940 р., 113 с.; Могила воїна на Празькому граді, 1946 р.; про початки Празького граду, а також про найстаріший храм у Празі, 1948 р., 94 сторінки; костел Діви Марії в Празькому граді, дослідження в Чорній вежі, праця “Вежа Празького граду” 1959 р.; Про найстаріший костел на Празькому граді: осередок чеської княжої династії в Премислі”.

Іван Борковський вперше ввів у науковий обіг означення “празька культура” та “празький тип”, — розкриємо їх детальніше. Празька культура — археологічна культура давніх слов'ян (V-VII ст.) в Центральній і Східній Європі (від Ельби до Дунаю і середнього Дніпра). Названа так за характерною ліпною керамікою, вперше виявленою поблизу Праги саме археологом І. Борковським. Дослідник відзначив, що подібна глиняна кераміка відома також на території Польщі й Німеччини, і запропонував назвати її празькою, вважаючи при цьому, що вона розвивалася автохтонно з кераміки поховальних урн і кельтської. В деяких роботах ця культура об'єднується з празькою і називається празько-корчацькою (Prague-Korchak Culture). В УРЕ термін “празька культура” — давньослов'янська археологічна культура є, але жодного слова про вченого, який ввів цей термін, нема. Празька культура представлена неукріпленими поселеннями з хатами-напівземлянками, що мають печі-кам'янки, полями поховальних урн, ґрунтовими безкурганними і курганними могильниками з трупоспаленням. Господарство: землеробство і скотарство.

Основними пам'ятками празької культури є неукріплені поселення — селища. Звичайно вони розміщувалися по берегах річок та інших водойм, часто на самих схилах терас. Іноді розташовані й на відкритих місцях, плато. Селища мали, здебільшого, невеликі розміри і склалися в середньому з 8-20 господарств. Спочатку празька культура була поширена на території південної Польщі, Чехословаччини і північно-західної України. Пізніше її ареал розширився в північну частину Польщі, східні райони Німеччини, південну Білорусь, середню частину Правобережної України, Молдову і Румунію. Це призвело до змішування празької культури з місцевими, ранішими культурами і виникнення локальних варіантів. Відстежують спадковий зв'язок празької культури з пізнішими слов'янськими культурами.

Свої наукові напрацювання Іван Борковський узагальнив у докторській дисертації “Празький град у світлі нових досліджень”, яку він захистив 1961 року у Чехословацькій академії наук. Зазначимо, що з 1954 року Іван Борковський був директором відділення середньовічної археології цього інституту, а з 1968 по 1975 рік — очолював Чеське археологічне товариство. А ще були дослідження так званого Лівого градця, що лягли в основу наступної монографії вченого, яка вийшла друком 1968 року. Науковий доробок вченого з

Зразки археологічної “празької культури”, дослідженої І. Борковським

европейським іменем становить близько двохсот наукових статей, оглядів, рецензій, серед них чотирьох монографій. Вчений вільно володів і писав наукові праці основними європейськими мовами. Наприкінці значимо, що науковий працівник Інституту археології АН Чеської республіки *Зденек Сметанка* в споминах про Івана Борковського пише, що після 1940 року Борковський змінює прізвище на *Борковський-Дунін*, підтримує тісні контакти з українською еміграцією, збирає книги, пише вірші своєю рідною мовою (українською).

Помер Іван Борковський 17 березня 1976 року і похований у Празі на Ольшанському цвинтарі.

Оцінюючи внесок земляка, першовідкривача празької культури Івана Борковського в чеську археологію, зокрема в дослідження Праги, ми не можемо не згадати про чеха — першовідкривача трипільської культури в Україні *Вікентія Хвойку*. Син Чехії, він став ученим-археологом України, Росії, Європи, перш за все, тому, що глибоко поважав людей — як сучасників, так і тих, хто жив на землі тисячі років тому. *Вікентій Хвойка* — це талановита людина, яка стала відомим ученим України і символом давньої дружби двох великих слов'янських народів, чия історична доля була досить схожою впродовж багатьох століть. Маємо пам'ятати про чеха Вікентія Хвойку, який служив Україні, підтримував дружбу двох народів. І саме археолог-українець *Іван Борковський* "віддячив" чехам за Вікентія Хвойку своїм внеском у археологію Праги, Чеської Республіки. Українська і чеська громадськість прагнуть гідно вшанувати двох великих вчених — українця, що творив у Чехії, і чеха, що працював в Україні. Настав час повернути Україні славу Івана Борковського, відданого галицького сина, що творив у Празі для чеського і українського народів, для світової науки.

Література

1. *Левкун Я. Шендеровський В.* Іван Борковський — повернення в Україну (до 110-річчя від дня народження) // Слово Просвіти. — 2007. — в. 47 (424). — 22-28 листопада.
2. *Левкун Я.* Археолог Іван Борковський: повернення у славу в Україну // Снятин. — Прут Принт, 2007. — 232 с.
3. *Шендеровський В.* Нехай не гасне світ науки. Дослідник Празького граду / К.: "Рада". — 2009. — т.1. — С. 36-39.
4. *Петегирич В.* Видатний археолог із Горodenківщини // Край. — 1997. — 5 вересня.
5. Енциклопедія Українознавства / гол. ред. проф. д-р Володимир Кубійович.
6. *Петегирич В.М.* Борковський Іван / Енциклопедія Сучасної України, т. 3. — К.: Поліграфкнига, 2004. — С.320-321.

Під час відкриття музею-кімнати І. Борковського та пам'ятника І. Борковському у с. Чортовець